KAI MIESTO AKMENYS PRABYLA

2018 m. rugpjūčio 3 d. Nr. 17

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Jie garsina Ukmergės kraštą

Sukanka 75 metai, kai Deltuvos seniūnijoje, Kreivių kaime, 1943 m. rugpjūčio 2 d. gimė Andrius Kuliešis, miškininkas, habilituotas biomedicinos mokslų daktaras, žemės ūkio mokslų daktaras, profesorius. Parengė ir paskelbė knygų, monografijų, žinynų, mokslinių straipsnių, brošiūrų, statistinių leidinių.

***

Sukanka 105 metai, kai Panevėžio apskrityje, Vadoklių valsčiuje, Geležių kaime, 1913 m. rugpjūčio 5 d. gimė Danielius Vaitelis-Briedis, partizaninio judėjimo dalyvis, Vyčio apygardos, veikusios Panevėžio ir Ukmergės apskrityse bei dalyje Kėdainių apskrities, vadas. Žuvo 1948 m. gegužės 13 d. Taujėnų valsčiuje, šalia Juodvisinės kaimo.

***

Sukanka 70 metų, kai Vidiškiuose 1948 m. rugpjūčio 4 d. gimė Antanas Vilčinskas, slidininkas, biatlonininkas, slidinėjimo, greitojo čiuožimo treneris, sporto organizatorius.

***

Sukanka 95 metų, kai Ukmergėje 1923 m. rugpjūčio 8 d. gimė Ona Pečiulienė, hidrobiologė, biomedicinos mokslų daktarė, docentė.

***

Sukanka 85 metai, kai Anykščių rajone, Kavarsko apylinkėje, Sirvyduose, 1933 m. rugpjūčio 8 d. gimė Antanas Šleikus, pedagogas, literatas, tautodailininkas. 1972–1991 m. dirbo kelių Ukmergės mokyklų direktoriumi.

***

Sukanka 90 metų, kai Ukmergėje 1928 m. rugpjūčio 9 d. gimė Adolfas Krogertas, nusipelnęs meno veikėjas, choro dirigentas, pedagogas, įvairių kolektyvų vadovas. Mirė 1988 m. liepos 5 d. Vilniuje.

***

Sukanka 45 metai, kai Anykščių rajone, I Svirnų kaime, 1973 m. rugpjūčio 13 d. gimė Zita Butkutė, literatė. Gyvena Ukmergėje.

***

Sukanka 55 metai, kai Alytuje 1963 m. rugpjūčio 15 d. gimė Loreta Jastramskienė, žurnalistė, prozininkė. 1986 – 2004 m. gyveno Ukmergėje.

***

Sukanka 120 metų, kai Vilniaus apskrityje, Želvos valsčiuje, Daugudžių kaime, 1898 m. rugpjūčio 22 d. gimė Henrikas Lovmianskis, lenkų istorikas, profesorius. Mirė 1984 m. rugsėjo 4 d. Lenkijoje, Poznanėje.

Vlado Šlaito viešosios bibliotekos inf.

Antanas Smetona ir Ukmergės kraštas

Rugpjūčio 10 d. minime mūsų kraštiečio Antano Smetonos gimtadienį.

Prezidento gimtinėje Taujėnų seniūnijoje, Užulėnio kaime, ta proga kasmet rengiama Smetoninių šventė. Tokia šventė Užugiryje įvyks rugpjūčio 11 d.

Kada į Užulėnį atsikėlė Smetonos – nenustatyta. Matyt, XIX a. pradžioje. Iš kur jie atsikėlė irgi – nežinoma. Apie A. Smetonos vaikystę tarpukaryje rašęs rašytojas J. Tumas-Vaižgantas spėjo, kad Smetonos tikriausiai kilę iš Ilūkstės (dabartinėje Latvijoje) apskrityje esančio Smetonų kaimo. Smetonos senelis Kazys Smetona buvo vedęs Oną Baltakytę (vietine tarme vadintą Balatakyčia). Jie turėjo du vaikus: Joną (Prezidento tėvą) ir Kotryną.

Jono motina mirė jam dar esant mažam. Tėvas vedė antrą kartą ir susilaukė dar trijų sūnų. Po tėvo mirties, keturiems broliams pasidalijus žemę, Jonui teliko 4 ha. Bet darbštus, taupus ir protingas Jonas sugebėjo nusipirkti dar 3 ha, po to prisijungė dalį mirusio bevaikio brolio žemės ir Antanui gimus jau valdė 10 ha.

Jonas Smetona iš po kaimus vaikščiojusio, vaikus pirmajai komunijai ruošusio vienuolio prancūzkono išmoko skaityti ir rašyti – vienas iš nedaugelio beveik beraščiame tuometiniame Užulėnyje. Todėl kaimo gyventojai jį vadino to krašto raštininku.

***

Jonas ir Julijona susilaukė septyneto vaikų. Gausi šeima gyveno skurdokai. Valgydavo daugiausia pienišką maistą, mėsos teragaudavo per šventes.

Neturtingas, bet darbštus, nagingas ir apsukrus Jonas palaipsniui ėmė prasigyventi. Pradžioje jam nesisekė. Sako, kad vieną po kito pirkęs 12 arklių ir nė vieno nepardavęs. Vieni nugaišo, kitus pavogė.

Po jo mirties ūkyje buvo septyni arkliai, pilni aruodai grūdų, geri rūbai ir kita manta. Mirė Jonas Smetona, sulaukęs vos 50 metų, 1885 m. rudenį, neilgai pasirgęs.

Namiškių nuomone, jis mirė nuo kepenų ligos. Žmona Julijona pergyveno vyrą 20 metų ir mirė 1905 m. rugpjūčio 18 d., Antanui jau dirbant banke Vilniuje.

***

Priešpaskutinis, šeštasis, vaikas Smetonų šeimoje – sūnus Antanas – gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d., greičiausiai – ne dabartinėje Prezidento gimtinės sodybvietėje, o priešingoje šiaurinėje kelio pusėje, senajame Smetonų name.

Tų senųjų namų liekanos tarpukaryje dar buvo išlikusios. Naujoji Smetonų sodyba, kurioje Antanas užaugo, stovėjo pietinėje gatvės pusėje. Ją 1880–1885 m. pastatė Jonas Smetona padedamas vyriausiojo sūnaus Igno. Tai buvo storų rąstų statybos, šiaudų stogu, dviejų galų su priemene per vidurį namas.

A. Smetonai tapus Prezidentu namelyje buvo sudėliotos lentų grindys, gryčių sienos nutinkuotos, seklyčios – išklijuotos popieriumi. Ant namo sienos kabojo marmurinė lenta su įrašu: „Čia 1874 m. gimęs Lietuvos nepriklausomybės kūrėjas Antanas Smetona“.

Priešais gryčią stovėjo ąžuolo medžiu aptaisytas šulinys su aukšta svirtimi. Prie seklyčios ir palei kelią įveistas sodas. Namelis neišliko, sudegė neaiškiomis aplinkybėmis karo metu. Pagal labiausiai paplitusią versiją namelis sudegė 1944 m. vasarą, praėjus frontui. Žinant, kad pats Smetona žuvo gaisre 1944 m. pradžioje, buvo įtartas tyčinis sovietinių pareigūnų įvykdytas padegimas, norint sunaikinti pirmojo Prezidento atminimą tėviškėje.

Prisiminimuose apie Užulėnį Simonas Pociūnas rašė, kad namą 1942 m. rugpjūtį sudegino Užulėnyje atostogavusi A. Smetonos giminaitė. Gaisro priežastis – perkūrenta krosnis kepant pyragus. Šiuo metu sodybvietėje telikę namo pamatai ir šulinys.

***

Kaip ir visi Smetonų vaikai, Antanas ganė bandą. Ganydamas nesėdėdavo be darbo, vis ką nors dirbinėjo: iš liepos karnų pindavo vyžas, krepšelius ir kraiteles. Tarpukario metais jo gimtojoje sodyboje buvo įrengtas tarsi muziejėlis iš Prezidento vaikystės gaminių. Ten buvo jo darbo paveikslo rėmai, ragelis, brauktuvės, spragilas. Visą tai jis pasigamino būdamas 10–12 metų.

Kartą tašydamas ritinį persikirto kairės rankos nykštį. Randas ant jo išliko iki mirties. Jau 12 metų Antanas pradėjo pjauti vasarojų. Dirbo visus ūkio darbus, tačiau sunkieji darbai jam sekėsi prastokai dėl fizinio silpnumo.

Į meną linkęs vaikas ant miške stovinčios daržinės sienų anglimi pripiešdavo visokių paukščių, žvėrių, slibinų, piktų dvasių. Iš molio nusilipdydavo karalių ir kareivėlių figūrėlių.

Antanas nebuvo labai prisirišęs prie kitų kaimo vaikų, o ir tėvai su kai kuriais išdykėliais draudė susidėti. Nors ir taikaus būdo, vaikystėje buvo kerštingas.

Nukelta į 8 p.

1935 m. Prezidentas gimtajame Užulėnyje. Ukmergės krašotyros muziejaus archyvo nuotr.

Pradžios mokyklos vaikai sveikinasi su A. Smetona.

Vytautas MARČAUSKAS

Šventupės kaimo bendruomenės pirmininkas

Šventupiškiai aplankė Estiją

Sakoma, kas gerai dirba, tam priklauso ir gerai pailsėti. Šventupiečiams ko jau ko, o darbštumo galima tik pavydėti. Todėl kiekvienais metais atokvėpiui po darbų kur nors iškeliaujame: lankėme žymias Lietuvos vietas, gėrėjomės puikiomis pilimis kaimyninėje Latvijoje.

Šią vasarą nutarėme aplankyti Estiją. Kadangi kelionė su draugais smagesnė, pasikvietėme bendraminčių iš Veprių, Rečionių, Antakalnio, Vidiškių bendruomenių.

Lydėjo mus puiki gidė Auksė, dėl kurios įdomių pasakojimų apie Estiją ir estus kelionė neprailgo.

Talinas – nuostabus miestas, reto grožio senamiestis. Aplankėme tiek įžymybių, kiek leido galimybės, kiek nešė kojos…

Po puikių pusryčių viešbutyje ankstų rytą keltu išplaukėme į Saremo salą. Įspūdžiai – neapsakomi. Stebino viskas, jau nekalbant apie švarą ir tvarką... Turime iš ko mokytis.

Gerų įspūdžių ir geros nuotaikos parsivežėme su kaupu. Pažadėjome vieni kitiems, kad kelionių maratoną tęsime, planų jau kuriame begalę.

Išvykos dalyviai pajūryje. Autoriaus nuotr.

Atkelta iš 7 p.

Jaunėlei sesutei Julijai paskundus jį motinai už kažkokį nusižengimą, vėliau jis skundikę nutempęs prie pikto žąsino, kuris ją apgnaibė.

Daugelis valstiečių svajojo apie tai, kad vienas iš sūnų baigtų mokslus, taptų kunigu. Į mokslus leisti šeima nutarė jauniausią sūnų Antaną, tiek dėl silpnokos ūkio darbams sveikatos, tiek dėl vaikystėje pasireiškusio mokslo siekimo ir gabumų. Vaikus skaityti lietuviškai išmokė tėvas. Tiksliau, išmokė vyriausiąjį sūnų, po to vyresnieji vaikai mokė jaunesniuosius. Kai atėjo Antano eilė mokytis, tai daryti turėjo sesuo Morta. Tačiau Antanas pas ją mokytis atsisakė, pareiškęs, kad skaityti moka. Pasirodo, jis klausydavosi sėdėdamas ant krosnies, kai buvo mokomi vyresnieji broliai ir seserys bei pats viską išmoko.

Lietuviškų pradžios mokyklų po 1863 m. sukilimo nebeliko. Artimiausia rusiška pradinė mokykla buvo Taujėnuose už 12 kilometrų nuo Užugirio.

9 metų vaikas buvo apgyvendintas bendrabutyje prie Taujėnų mokyklos.

Tylus, ramus Antanas dažnai būdavo skriaudžiamas. Be to, jis tiesiog buvo dar per mažas gyventi atskirai nuo šeimos. Po trijų savaičių tėvai vaiką parsivežė namo. Po Kalėdų vėl nuvežė į mokyklą, bet ir vėl jis sugrįžo neužbaigęs mokslo metų.

1885 m. rudenį mirė šeimos galva Jonas Smetona. Tačiau tėvo ūkį perėmęs brolis Ignas su motina Julijona vilties išmokslinti bent vieną vaiką neapleido. Motina nuvežė vaiką į savo gimtąjį Kartanų kaimą, kur namų mokytojas pramokė jį skaityti ir rašyti rusiškai bei piešti.

Atsimindami prieš mirtį tėvo duotą paliepimą, brolis ir motina 1886 m. rudenį vaiką vėl pasiuntė į Taujėnus. Antanui mokslai ėjosi puikiai. Pastebėjęs gabų vaiką, mokytojas Trofimovas jį mokė dar papildomai: aritmetikos, geografijos, rusų kalbos ir istorijos.

Be to, pavyzdingo elgesio berniuką mokytojas paskyrė bendrabučio vyresniuoju, tvarkos ir švaros palaikytoju. Po trijų metų, baigus Taujėnų pradinę mokyklą, Antanas vis dar galvojo apie kunigystę.

***

Pirmai gimnazijos klasei 15-metis Antanas buvo jau per didelis, tad jis pusantrų metų Ukmergėje mokėsi privačiai, kad galėtų išlaikęs egzaminus stoti iškart į 4 gimnazijos klasę ir prisivyti bendraamžius. Pareidavo namo iš Ukmergės pėsčias (28 km), ieškojo pigiau už mokymą imančio mokytojo, pigesnio buto.

Besimokydamas privačiai Ukmergėje Antanas įsitraukė į uždraustos lietuviškos spaudos platinimą, atsiveždamas į Užulėnį lietuviškų laikraščių.

Atsisakęs tapti kunigu, ir vėliau studijuodamas Peterburgo universitete, Antanas iš šeimos nebereikalavo paramos, užsidirbdamas pats privačiomis pamokomis. Atvykęs į tėviškę atostogų metu, stengėsi padėti namiškiams, slaugydavo pasiligojusią motiną, nešdavo dirbantiesiems pietus į laukus.

Pradėjus Užulėnį skirstyti į vienkiemius, 1932 m. Antanas iš brolio Igno atpirko tėvo sodybą su 0,3 ha žemės sklypu. Ją tvarkyti ir prižiūrėti jis patikėjo seseriai Julijai. Paprastai didžiausią asmeninę metų šventę – Antanines – birželio 13 d.

Antanas Smetona ir Ukmergės kraštas

A. Smetona praleisdavo gimtinėje, dažnai kartodamas, kad nėra nieko malonesnio, kaip vardines praleisti su savaisiais namie. Antaninės Užugiryje švenčiamos ir dabar.

***

A. Smetonos meilė gimtinei pasireiškė ne tik dažnais apsilankymais. 1929–1930 m. buvo nusausinti drėgni Užulėnio laukai. Anksčiau sunkiai dėl blogų kelių pasiekiamą Užulėnį su Taujėnais, Pagiriais ir Vadokliais sujungė Prezidento nurodymu nutiesti geri tiems laikams vieškeliai. Prezidentas skyrė lėšų ir Lėno bažnyčios vidaus puošybai bei naujo bažnyčios bokšto statybai.

Didžiausia dovana kraštiečiams buvo nauja pradinė mokykla. Tarpukaryje tai buvo ko gero geriausia Lietuvos provincijos pradinė mokykla.

Žemiečių paprašytas Prezidentas pasirūpino, kad būtų skirta lėšų mokyklos statybai – 233 151, 57 litų. Mokyklos plotas – 408 kv. m. Moderni dviejų aukštų mokykla turėjo centrinį šildymą, kanalizaciją ir vandentiekį, butus mokytojams. Antrame aukšte – didelė salė su parketo grindimis ir nemaža scena vaidinimams. Mokytojai pasigedo tik krosnies duonai kepti, bet ir ji vėliau buvo įrengta Prezidento rūpesčiu.

Užugirio kieme nebuvo ypatingų prašmatnybių, tačiau visa buvo rengiama taip, kaip buvo daroma ano meto moderniausiuose Lietuvos ūkiuose.

Ūkininkauti A. Smetona neturėjo nei laiko, nei potraukio. Jis pats sakydavo, kad jam užtektų gyvenamojo namo, sodo aplink jį ir netoli esančio gražaus valdiško miško, kuriame mėgdavo pasivaikščioti. Praktiškai ūkį tvarkė jo sesuo Julija ir žmona Sofija. A. Smetona tebuvo statybos ir ūkio tvarkymo darbų investuotojas. Kadangi abu Prezidento vaikai ūkininkavimu visai nesidomėjo, jis testamente ketino ūkį užrašyti valstybei, kad jame būtų įsteigta žemesnioji žemės ūkio mokykla.

***

Poilsiaudamas Užugiryje A. Smetona keldavosi apie 8 val., pusryčiaudavo apie 9 val. Maistas būdavo paprastas: sūris, kumpis, dešra, sviestas, duona, kava, arbata.

Prezidentas pusryčiams labiausiai mėgdavo dubenėlyje troškintą grikių košę, kurią pagardindavo sviestu. Po pusryčių jis apžiūrinėdavo ūkio trobesių statybas ir išeidavo pasivaikščioti į laukus. Tų pasivaikščiojimų metu savo palydovams papasakodavo visokiausių nuotykių iš jaunystės laikų. Ypač jis mėgo mišką ir Lėno ežerą. Miške jis parodydavo įdomesnius medžius, vietas, kur gyvena drevėse susimetusios širšės, nusivesdavo į avietynus.

Bevaikščiojant Lėno ežero pakrantėmis, nurodinėdavo, kur geresnės atbraidos maudytis, kuriose vietose geriau kimba žuvys. Papasakodavo jis ir apie savo gimines ir įdomesnius ūkininkus. Kai kada tokie pasivaikščiojimai užtrukdavo net 3–4 valandas, iki pat pietų.

Popiet Prezidentas kiek pailsėdavo, porą valandų paskaitydavo. Apie 17 valandą išgerdavo arbatos ar pieno su bandele ir pyragu bei vėl eidavo pasivaikščioti. Kartais automobiliu nuvažiuodavo aplankyti giminaičių ar kaimynų. Esant geram orui, pasiirstydavo Lėno ežere laiveliu. Maudydavosi jame retai, nes dumblinas ežeras mažai tiko maudynėms.

1935 m. Užulėnyje skautai sveikina Prezidentą.

Vakarieniaujama būdavo apie 20 val. Po vakarienės Prezidentas sulošdavo kortomis vieną ar dvi partijas „66“, bet ne iš pinigų, peržiūrėdavo gautus valdiškus dokumentus, spaudą, paskaitydavo kokią nors knygą. Miegoti Užugiryje buvo einama apie 24 val.

***

Sekmadienį A. Smetona su šeima ir palydovais automobiliu vykdavo į Lėno bažnyčią. Sekmadieniais dažnai su įvairiais valstybiniais reikalais atvykdavo pareigūnai, ministrai. Pasitarimai su jais vykdavo iki pietų. Po pietų jie būdavo vedžiojami po ūkį.

Po okupacijos dvaras buvo nacionalizuotas, rūmuose po karo įrengta džiovininkų vaikų sanatorija, vėliau Naujosios Vilnios psichoneurologinės ligoninės Narkologijos skyrius.

Savivaldybės iniciatyva restauruotas dvaras šiuo metu priklauso Ukmergės kraštotyros muziejui.
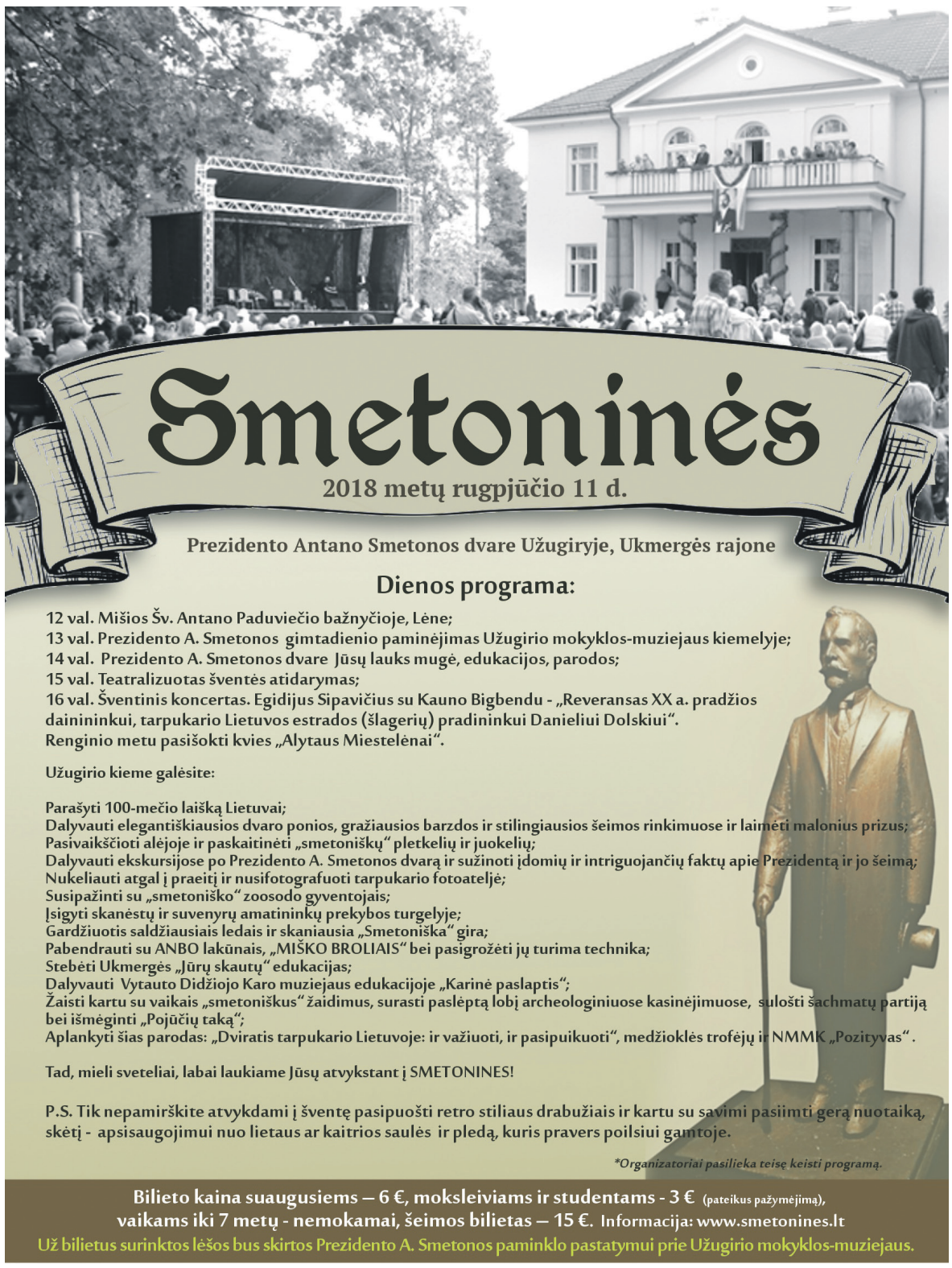
Parengta pagal www.ukmergesmuziejus.lt